

Agnieszka Jakubowska
Politechnika Koszalińska

Regres demograficzny i starzenie się społeczeństwa jako wyzwanie dla regionalnych procesów innowacyjnych

Streszczenie

Celem rozważań jest ukazanie procesu przemian demograficznych zachodzących na poziomie regionalnym i lokalnym jako istotnego czynnika determinującego możliwość osiągania wzrostu gospodarczego regionu, jak również kreowania jego zdolności innowacyjnej. W celu oceny stopnia przestrzennego zróżnicowania procesów demograficznych w Polsce analizie poddano zmiany zachodzące w strukturze wiekowej ludności, ze szczególnym uwzględnieniem udziału osób w wieku poprodukcyjnym w kształtowaniu poziomu obciążeń demograficznych. Jako płaszczyznę analityczną przyjęto badanie różnic w poziomach mierników opisujących tendencje demograficzne na poziomie poszczególnych województw w Polsce. W ocenie stopnia zróżnicowania procesów demograficznych wykorzystano dodatkowo prognozy GUS dotyczące zarówno oczekiwanej długości życia, jak też zmian ilościowych i strukturalnych zachodzących w badanych populacjach. Artykuł ma charakter badawczy.

Słowa kluczowe: regres demograficzny, starzejące się społeczeństwo, gospodarka regionalna, potencjał innowacyjny regionu, „srebrna gospodarka”.

Kody JEL: J11, R11

Wstęp

Nowoczesne teorie rozwoju regionalnego i lokalnego kluczową rolę w zwiększaniu konkurencyjności regionu przypisują szeroko rozumianym innowacjom oraz procesowi ich dyfuzji. W kontekście możliwości oddziaływania na rozwój jednostki przestrzennej, szczególnego znaczenia nabiera jej zdolność do tworzenia bądź absorpcji innowacji, a także szeroko rozumiana wiedza, jej nabywanie i wykorzystywanie w procesach gospodarowania.

Prezentowane w literaturze przedmiotu teoretyczne koncepcje odnoszące się do podnoszenia efektywności procesów rozwoju społeczno-gospodarczego w różnych skalach przestrzennych, jako punkt wyjścia przyjmują potrzebę zrozumienia i objaśnienia przyczyn zróżnicowania w poziomie rozwoju regionalnego. Prowadzi to do potrzeby identyfikacji stymulantów oraz barier gospodarki regionalnej i lokalnej, których źródeł upatruje się z jednej strony wewnątrz tych terytoriów, z drugiej zaś w ich otoczeniu zewnętrznym. To właśnie procesowi identyfikacji tych stymulantów i barier na poziomie lokalnym i regionalnym przypisuje się obecnie szczególną rolę w określaniu koncepcji co do zakresu i kierunków wspierania rozwoju jednostek przestrzennych (Strzelecki 2011). W tym kontekście coraz

większej wagi nabiera konieczność właściwej interpretacji trendów globalnych i ich ocena z perspektywy lokalnej. Do takich megatrendów zaliczyć należy przede wszystkim procesy demograficzne, które mimo charakteru globalnego, w zasadniczy sposób determinują funkcjonowanie gospodarek na poziomie lokalnym. Regres demograficzny i związany z tym proces starzenia się społeczeństwa należy obecnie postrzegać zarówno jako krytyczny element strategii rozwoju regionu, jak również jako istotną determinantę lokalnych procesów innowacyjnych.

Intensywność zjawiska starzenia się społeczeństwa, szczególnie w państwach o wysokim stopniu rozwoju, przybrała niespotykane do tej pory rozmiary, a niekorzystne zmiany w strukturze wiekowej ludności polegają nie tylko na wzroście odsetka ludzi starszych w stosunku do ogólnej liczby ludności, ale również na zmianie struktury ludności w wieku produkcyjnym (Muenz 2007). Zmiany te obserwowane są również w Polsce. W ostatnich dziesięcioleciach zmieniła się radykalnie demograficzna struktura polskiej rodziny. Niska liczba urodzeń w połączeniu z wydłużającym się czasem przeciętnego trwania życia ludzkiego, w konsekwencji dramatycznie zwiększa zarówno liczbę, jak i odsetek, osób starszych w społeczeństwie (*Sytuacja...* 2011; Dragan 2011).

Należy jednocześnie podkreślić, iż starzenie się populacji ma swoje konsekwencje nie tylko na płaszczyźnie gospodarki krajowej, ale przede wszystkim dotyka sfery społeczno-ekonomicznej na poziomie regionalnym i lokalnym, gdyż to właśnie ona stanowi bezpośrednie miejsce funkcjonowania osób w tzw. „srebrnym wieku”. Sytuacja ta rodzi zarówno wiele oczekiwań w obszarze konieczności zaspokojenia specyficznych potrzeb, lecz również, co podkreślają badacze problemu, rodzi nowe możliwości działania w sferze produkcji dóbr i usług.

W literaturze przedmiotu, w opozycji do katastrofalnych wizji upadku starzejących się gospodarek, podnoszone są poglądy co do możliwości osiągnięcia wymiernych korzyści z „transformacji” struktury demograficznej (Bloom i in. 2011; Östlund 2011). Przyjąć należy, iż proces ten oznacza zasadniczą zmianę w strukturze popytu rynkowego determinowanego dotychczas głównie przez młode pokolenia wchodzące w wiek aktywności zawodowej. Jako konsekwencji procesu zmian ilościowych i strukturalnych społeczeństwa, należy oczekiwać zmiany struktury zapotrzebowania we wszystkich sektorach gospodarki – od żywności przez wyposażenie i utrzymanie mieszkania, w sposobie spędzania czasu wolnego oraz, co najistotniejsze, zakresie oczekiwanych usług opieki zdrowotnej, w tym długoterminowej (Szukalski 2011). Coraz istotniejszą determinantą zachowań konsumpcyjnych w gospodarce stanie się więc dochód przyszłych emerytów oraz ich preferencje konsumpcyjne.

Celem rozważań jest ukazanie procesu przemian demograficznych zachodzących na poziomie regionalnym i lokalnym jako istotnego czynnika determinującego możliwość osiągnięcia wzrostu gospodarczego regionu, jak również kreowania jego zdolności innowacyjnej. Ocenę stopnia przestrzennego zróżnicowania procesów demograficznych w Polsce oparto na analizie zmian zachodzących w strukturze wiekowej ludności, ze szczególnym uwzględnieniem udziału osób w wieku poprodukcyjnym w kształtowaniu poziomu obciążeń demograficznych. Jako płaszczyznę analityczną przyjęto badanie różnic w poziomach mierników

opisujących tendencje demograficzne w poszczególnych województwach. W ocenie skali odmienności procesów demograficznych zachodzących na poziomie województw, wykorzystano dodatkowo prognozy GUS dotyczące zarówno oczekiwanej długości życia, jak i zmian ilościowych oraz strukturalnych zachodzących w badanych populacjach. W analizie wykorzystano mierniki statystyczne pozwalające określić stopień zróżnicowania badanych obszarów. Podstawowym źródłem informacji były dane pochodzące z Banku Danych Lokalnych GUS, a czasowa perspektywa analityczna zdeterminowana została w zasadniczej mierze dostępnością porównywalnych danych na poziomie NTUS 2 (poziom województwa). Zasadniczą analizę poprzedzono przeglądem koncepcji teoretycznych oraz opracowań empirycznych badających znaczenie procesów demograficznych, ze szczególnym uwzględnieniem procesu starzenia się społeczeństwa, w kontekście oddziaływania na wzrost gospodarczy regionu oraz możliwości budowania jego zdolności innowacyjnej.

Innowacyjność jako paradygmat rozwoju regionu

Mimo postępującego procesu globalizacji, zarówno analiza literatury przedmiotu, jak i obserwacja działań grup decyzyjnych na poziomie międzynarodowym oraz krajowym, wskazują nie tylko na odejście od marginalizowania znaczenia regionów (terytoriów) w procesie pobudzania rozwoju gospodarczego, ale wręcz pozwala mówić o wzmacnianiu ich rangi w procesach społeczno-gospodarczych. W opracowaniach analizujących uwarunkowania wzrostu i rozwoju gospodarczego, wskazuje się na konieczność pełnej koegzystencji i symbiozy między płaszczyzną globalną a poziomem regionalnym i lokalnym, w tym ze szczególnym uwzględnieniem działań w zakresie realizacji procesu tworzenia gospodarki opartej na wiedzy. Obecnie, to właśnie w regionach dostrzega się coraz ważniejszą płaszczyznę ekonomicznej i technologicznej organizacji gospodarki, i to właśnie tzw. terytorium przypisuje się szczególne znaczenie w procesach tworzenia wiedzy i innowacji (Nowakowska 2009).

W literaturze przedmiotu pojęciu „innowacyjność” powszechnie zaczęto przypisywać znaczenie głównej siły motorycznej rozwoju oraz uzyskiwania przewag konkurencyjnych przez przedsiębiorstwa, a w efekcie przez całe regiony. Innowacje, a w rzeczywistości proces ich tworzenia, dyfuzji i absorpcji, uznano obecnie za jeden z najbardziej progresywnych czynników rozwoju i wzrostu społeczno-gospodarczego, także w wymiarze terytorialnym, regionalnym i lokalnym¹.

Identyfikowane na poziomie lokalnym zachowania innowacyjne, to przede wszystkim kreowanie nowych wartości, do których, w skali gospodarki lokalnej, zaliczono m.in. nowe rodzaje działalności (gospodarczej, społecznej, administracyjnej, usługowej), nowe produkty, dobra i usługi zaspokajające zapotrzebowanie wewnętrzne, jak i zewnętrzne, gwarantujące wysoką jakość środowiska życia lub dostępność różnorodnych usług. Odnoszą się one zarówno do tworzenia nowych rozwiązań (kreowania), jak również ich dyfuzji oraz absorpcji.

¹ Zgodnie z art. 11 ust. 1 pkt. 3 ustawy o samorządzie województwa, jednym z pięciu celów działań strategicznych samorządowej administracji regionalnej jest „podnoszenie konkurencyjności i innowacyjności województwa” (Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, Dz.U. Nr 91, poz. 576).

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że innowacja współcześnie coraz częściej wykracza poza klasyczne ujęcie schumpeterowskie nabierając nie tylko wymiaru materialnego, ale jej rozumienie rozciąga się na nowe wartości niematerialne i określone postawy społeczne (Korenik 2007). Konieczne teoretyczne procesów innowacyjnych zachodzących na poziomie określonego terytorium sugerują wręcz, że to przestrzeń determinuje dynamikę procesów gospodarczych nadając im indywidualny, specyficzny dla danego obszaru charakter. Pojawia się więc określona sprzeczność z klasycznym rozumieniem pojęcia „przestrzeni” (w ekonomii klasycznej), jako wtórnego czynnika produkcji. Tymczasem w nowoczesnych teoriach rozwoju regionalnego, logika jest dokładnie odwrotna: przestrzeń jest pierwsza. To ona generuje nowy układ zarówno lokalnej społeczności, jak i gospodarki regionu. Procesy innowacyjne są więc konsekwencją danej przestrzeni (Nowakowska 2009). Powyższe koncepcje opierają się jednocześnie na założeniu, że długookresowy wzrost może być podtrzymywany bez impulsów zewnętrznych, a jedynie dzięki endogenicznej akumulacji tzw. szerokiego kapitału (Domański 2010). Rozwój jednostki przestrzennej uzależniony jest w konsekwencji od jej zdolności do kreowania procesów gospodarczych opartych na wykorzystaniu specyficznych zasobów endogenicznych.

Popularność koncepcji rozwoju społeczno-gospodarczego opartego właśnie na potencjale endogenicznym, dodatkowo umocniła pozycję regionu jako kluczowej płaszczyzny projektowania i realizacji procesów ekonomicznych, jak również kreowania polityki gospodarczej. Oprócz modeli ekonomicznych wyjaśniających przesłanki regionalnego zróżnicowania gospodarek podkreślających znaczenie aglomeracji jako tzw. bieguna wzrostu inicjującego rozwój gospodarczy regionu [m.in. model biegunów wzrostu (Perroux 1978), teoria polaryzacji Hirschmana i Myrdala, czy tzw. nowa geografia ekonomiczna (Krugman, Venables 1995)], rozwinęły się również teorie popierające strategie rozwoju zorientowane na konieczność identyfikacji podstawowych potrzeb danego obszaru, których zaspokajanie samo w sobie stanie się procesem indukującym rozwój zasobów endogenicznych. Teoria ta, nazwana „strategią alternatywną”, zakłada szeroką partycypację społeczną w procesach gospodarczych, a rozwój regionalny utożsamia z rozwojem integralnym i samotrzymującym. Zdaniem twórcy tej teorii, Waltera Stöhra, taki proces, obejmujący różne aspekty działalności ludzkiej, będzie mógł mieć miejsce w sytuacji, w której jednocześnie będą współgrać ze sobą i zostaną pobudzone do działań elementy warunkujące rozwój endogeniczny oraz egzogeniczny danego obszaru (Stöhr 1981).

Kluczowy dla powyższych teorii rozwoju endogenicznego paradygmat terytorialny pokazuje, że obszar (przestrzeń), jako jednostka o określonej organizacji, może generować odpowiednie zasoby (umiejętności, kompetencje, kapitał) oraz aktorów (przedsiębiorstwa, jednostki innowacyjne, instytucje wspierające) konieczne do zaistnienia procesów innowacyjnych. Zasoby i umiejętności stanowią bowiem specyficzne elementy przestrzeni będące charakterystyczne dla wybranych terytoriów dzięki prowadzonej tam działalności gospodarczej oraz aktywności różnych instytucji wspierania rozwoju. Zasoby, zdolności i umiejętności lokalne nie są pozostałościami po historii rozwoju terytorium, ale stanowią „wytwory” (konstrukcje) lokalne (Nowakowska 2009). Podkreślić należy, iż ważną cechą tych środowisk jest zarówno sieć wewnętrznych i zewnętrznych powiązań na rzecz współpracy

i wymiany informacji, jak i kontekst historyczny, demograficzny i polityczny, w którym się znajdują.

Regres demograficzny i klęska rozwoju czy triumf srebrnej gospodarki

Jak już wspomniano, analizowanie procesów innowacyjnych w kontekście możliwości rozwoju regionu, wymaga przede wszystkim uwzględniania wewnętrznych uwarunkowań determinujących zarówno popyt, jak i możliwości wytwarzania nowych dóbr lub usług. Endogeniczna koncepcja spojrzenia na preferowane gospodarczo i społecznie kierunki dyfuzji innowacji, nakazuje opierać potencjalne działania na wewnętrznych zasobach terytorium oraz na identyfikacji jego podstawowych potrzeb, gdyż jedynie takie działanie jest w stanie zapobiec zarówno negatywnym efektom procesów „ssania” czynników wytwórczych z obszarów o niższym stopniu rozwoju, jak również wesprzeć rozwój zasobów endogenicznych.

Szczególne miejsce wśród wymienionych powyżej zjawisk, kluczowych dla procesów innowacyjnych na poziomie regionu, zajmują obecnie przeobrażenia demograficzne przejawiające się zarówno w zmianie struktury wiekowej ludności, jak również w tempie wzrostu liczby osób w tzw. wieku emerytalnym. Ekonomiści zwracają uwagę, iż głębokość zmian demograficznych, których doświadcza współczesny świat sprawia, że racjonalne uwzględnienie tego zjawiska w polityce demograficzno-gospodarczej stanowi jedno z najtrudniejszych obecnie wyzwań w skali gospodarek globalnych i lokalnych (Mączyńska 2010). W konsekwencji uznania tego zjawiska za kluczową determinantę procesów gospodarczych do nowych trendów, które w zasadniczy sposób mają zmienić w najbliższym czasie przedsiębiorstwa, gospodarkę światową i społeczeństwa zalicza się zmiany wzorców konsumpcji oraz dynamiczny rozwój sektora obsługi ludzi starszych, jak również wzrost popytu na szeroko rozumiane usługi obsługowo-opiekuńcze stanowiące pochodną procesów recesji demograficznej społeczeństwa (Toffler 1996).

Zdaniem E. Rosseta, proces starzenia się ludności skutkuje tym, iż cała organizacja społeczeństwa i wszystkie działające w nim systemy społeczne ulegają mniejszemu lub większemu przeobrażeniu (Rosset 1979). Wśród badaczy problemu brak jest jednak pełnej zgodności co do charakteru wpływu zjawiska starzenia się społeczeństwa na poziom wzrostu gospodarczego. Na gruncie teorii ekonomicznych toczy się dyskusja dotycząca wpływu kwestii ludnościowych na gospodarkę, a prezentowane w jej ramach poglądy zasadniczo podzielić można na pesymistyczne, optymistyczne oraz neutralne (Bloom i in. 2003). Zakładają one, iż obserwowane współcześnie przeobrażenia demograficzne powinny być utożsamiane odpowiednio z: a) bardzo poważnym zagrożeniem, które nieuchronnie doprowadzi do regresu gospodarczego; b) procesem postępowym, który pozytywnie wpłynie na ogólny rozwój gospodarczy; c) procesem, który ma miejsce już od kilku dziesięcioleci nie powodując do tej pory bardziej znaczących konsekwencji gospodarczych. Podejmowane w tym zakresie próby rozstrzygnięć analitycznych sugerują, iż trudno znaleźć jednoznaczne potwierdzenie którejkolwiek z możliwości, a ważniejszym kryterium w tym zakresie jest

elastyczność gospodarki i jej otwarcie na nowe wyzwania, niż samo ilościowe przeobrażenie struktury wiekowej populacji (Pool 2007; Bloom i in. 2011).

Odejście od traktowania procesu starzenia się społeczeństwa tylko jako zjawiska obciążającego region oraz próba uwypuklenia pojawiających się w tej sytuacji możliwości dla gospodarek regionalnych, stała u podstaw opracowania koncepcji tzw. „srebrnej gospodarki” (*silver economy*). Według S. Golimowskiej, pojęcie to ma dwa znaczenia. Pierwsze, nazywane neutralnym czy opisowym, polega na ukazywaniu gospodarki ewoluującej w kierunku potrzeb starszej populacji bez jej specjalnego – interwencyjnego – ukierunkowywania. Drugie, coraz szerzej używane, ukazuje możliwość wykorzystania starzenia się populacji do takiego ukierunkowania rozwoju, w którym zmiana struktury potrzeb ludności oraz pewien wzrost ich aktywności, mogłyby stać się źródłem postępu i wzrostu gospodarczego (Golinowska 2012). W koncepcji tej kluczowe jest skoncentrowanie się z jednej strony na potrzebach i popycie starszej populacji, z drugiej zaś na jej cechach, które należałoby wykorzystać. Przyjmuje się przy tym, iż wzrost aktywności oraz integracji społecznej osób starszych jest warunkiem lepszego zaspokajania ich potrzeb, a w konsekwencji sprzyja wyższej jakości życia nie tylko tej grupy, ale całego społeczeństwa.

Badania prowadzone w obszarze zachowań seniorów jako nabywców dóbr i usług, ukazują utrzymujący się lub wręcz wzrastający poziom konsumpcji. Specyfika popytu osób starszych, a szczególnie jego względna stabilność, dowodzi opłacalności rozwoju produkcji zorientowanej na potrzeby seniorów. Wraz z wiekiem popyt zmienia się nie tylko strukturalnie (decydujące stają się inne potrzeby: na czele hierarchii wydatków pojawiają się opłaty związane z utrzymaniem mieszkania oraz ochroną zdrowia), ale zmienia się także podejście do konsumpcji dysponentów dochodów (Golinowska 2012). Konsumpcja na „srebrnym rynku” jest być może mniej intensywna, ale i tu wzrasta znaczenie jakości produktów oraz dostosowanie do bardziej zindywidualizowanych wymagań. Połączenie tego faktu z sytuacją dynamicznie rosnącej liczby klientów w wieku niemobilnym i starszym spowodował odkrycie „srebrnego rynku”, na którym dobra jakość i dostosowanie produktów tworzy nowe wzornictwo, nowe technologie i nowe linie produkcyjne, a sam proces starzenia się staje się źródłem innowacji dla otoczenia (Östlund 2011).

Analizując specyfikę koncepcji „srebrnej gospodarki” stwierdzić można, iż ma ona raczej charakter regionalny. Oznacza to, że tylko w niektórych miejscach istnieją zasoby możliwe do ukierunkowania rozwoju na potrzeby osób starszych. Nie można tu mówić jednak o jednoznacznym przypisaniu do populacji danego regionu. Dynamiczny rozwój „srebrnej gospodarki” wymaga bowiem zdecydowanie szerszego zakresu działań często wychodzących z produkcją ponad region. Charakterystyczne jest również to, że do możliwości jej powodzenia nie są obecnie już potrzebne spektakularne zmiany demograficzne, czyli nie potrzeba szczególnie zaawansowania procesu starzenia się na określonym obszarze. Sugeruje się wręcz, że „srebrna gospodarka”, jako koncepcja rozwoju powinna być rozważana raczej w regionach młodszych demograficznie, w których istnieje społeczny potencjał do jej uruchomienia i obsługi. Wśród cech które sprawiają, że dane terytorium będzie w stanie efektywnie kreować „srebrną gospodarkę” wymienia się istnienie:

- dyspozycyjnych zasobów;

- rozwiniętego szkolnictwa zdolnego do kształcenia specyficznych kadr potrzebnych srebrnej gospodarce;
- zróżnicowania regionu pod względem produkcyjnym ze znaczną tradycją rzemiosła i małych firm, posiadających łatwość dostosowywania produkcji do silnie zindywidualizowanych potrzeb osób starszych;
- odpowiedniej infrastruktury transportowej i komunikacyjnej (bądź też realnych planów jej rozwoju) w regionie dostosowanej do korzystania przez osoby starsze i z ograniczoną sprawnością;
- odpowiedniego zagospodarowania przestrzeni publicznej tak, aby osoby starsze i z ograniczeniami sprawności mogły w pełni uczestniczyć w życiu publicznym;
- potencjału kadrowego do uruchomienia licznych placówek ochrony zdrowia, w tym rehabilitacji;
- podstawy do rozwoju odpowiednich instytucji opieki dla osób w podeszłym wieku; zarówno opieki domowej, jak i stacjonarnej;
- zasobów do uruchomienia turystyki zdrowotnej i przyjaznej dla osób starszych;
- zasobów i zdolności do orientacji usług kulturalnych także na potrzeby osób starszych (Golinowska 2012).

Analizując ekonomiczne skutki procesów depopulacyjnych zachodzących na określonych obszarach, w literaturze przedmiotu coraz częściej znaleźć można również odniesienie do kwestii tzw. dywidendy demograficznej. Ujawnia się ona w sytuacji wzrostu zasobu siły roboczej (kiedy pokolenie „wyżowe” wkracza na rynek pracy), przy jednoczesnym spadku obciążenia demograficznego stanowiącego konsekwencją radykalnego ograniczenia dzietności. Pozytywne gospodarczo efekty, które w założeniu mają się wówczas ujawnić, tłumaczone są procesem uwalniania przeznaczonych wcześniej na wychowanie dzieci zasobów, a następnie ich wykorzystania w innych sferach produkcyjnych przy potencjalnie wyższym poziomie efektywności ekonomicznej (Bloom i in. 2011). Należy jednak pamiętać, iż opisany schemat zachowań, czyli tzw. pierwsza dywidenda demograficzna, stanowi jedynie możliwość osiągnięcia potencjalnego wzrostu, jednak jego zrealizowanie wymaga spełnienia wymienionych wcześniej warunków².

Sytuacja demograficzna w Polsce – implikacje na poziomie regionalnym

W celu oceny stopnia zróżnicowania przestrzennego procesów demograficznych na poziomie regionalnym w Polsce, analizie poddano zmiany zachodzące w strukturze wiekowej ludności, ze szczególnym uwzględnieniem udziału osób w wieku poprodukcyjnym w kształtowaniu poziomu obciążeń demograficznych. W analizie wykorzystano dane Banku

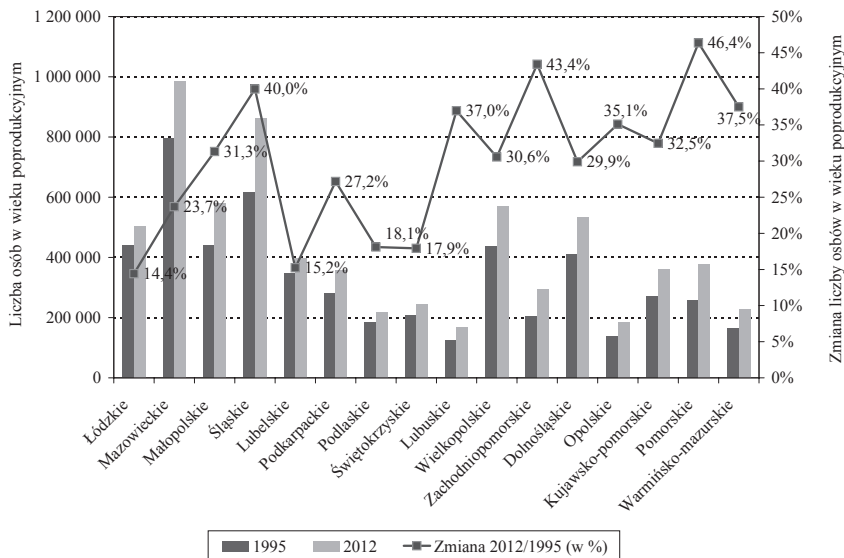
² W literaturze przedmiotu funkcjonuje również pojęcie „drugiej dywidendy demograficznej”. Jej mechanizm działa w sytuacji wzrostu świadomości społeczeństwa co do spadku zabezpieczenia socjalnego (osłabienie transferów międzypokoleniowych) wynikającego z niższego poziomu dzietności oraz faktu wydłużania przewidywanego czasu życia i ujawnia się w formie relokacji dochodów mającej na celu utrzymanie stałego poziomu konsumpcji na starość (Prskawetz, Lindh 2007; Jurek 2012).

Danych Lokalnych GUS. Ocenę regionalnej specyfiki procesu starzenia się społeczeństwa oparto na badaniu relacji w analizowanych parametrach wykorzystując miary statystyczne określające zakres zmienności badanych cech.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy, w roku 2012 średni udział osób w wieku tzw. poprodukcyjnym w całości populacji wynosił 17,8%. Wskaźnik ten nie różnił się znacząco w skali pojedynczych województw wahając się w przedziale od 15,7% (warmińsko-mazurskie) do 20% (łódzkie). Współczynnik zmienności wyniósł 6,7%, co potwierdza niewysoki poziom zróżnicowania tej cechy w badanej grupie. Porównując analogiczne zbiorowości w roku 1995 zauważyć można, iż przy większym zróżnicowaniu badanej cechy w ramach poszczególnych województw (współ. zmienności 11,6%), udział osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności wynosił średnio 13,6%. Liczbę osób w wieku poprodukcyjnym w latach 1995 i 2012 oraz skalę przyrostu populacji w badanym okresie w ujęciu poszczególnych województw zaprezentowano wykresie 1.

Wykres 1

Liczba osób w wieku poprodukcyjnym w latach 1995 i 2012 w poszczególnych województwach

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bank Danych Lokalnych (2014), http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_nome=indeks [dostęp: lipiec 2014].

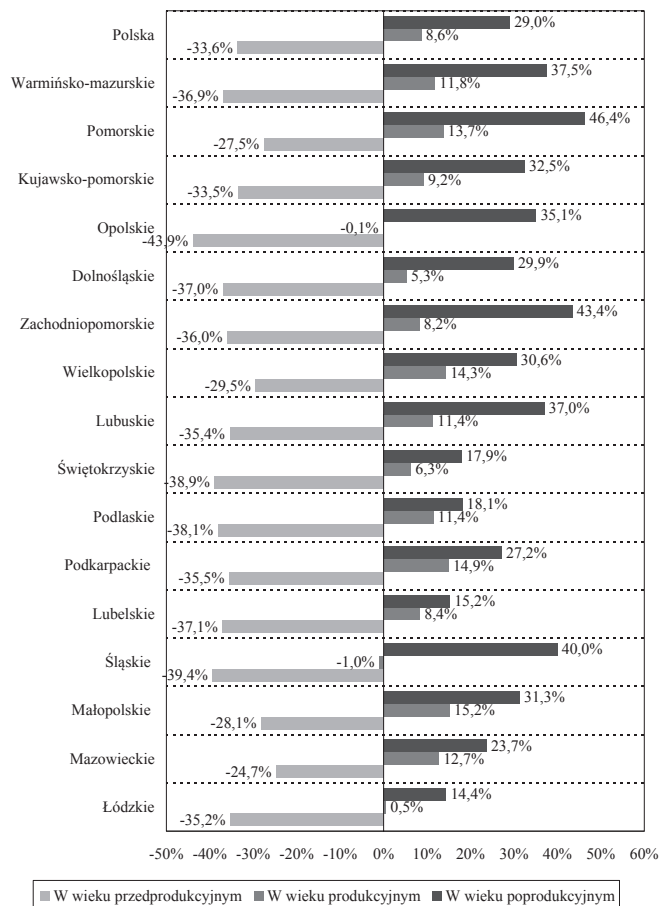
Analiza wartości bezwzględnych określających liczbę osób w wieku poprodukcyjnym, wskazuje na znaczne zróżnicowanie skali tego zjawiska w poszczególnych województwach. Wskazuje ona również na odmienne tempo zmiany badanych wartości dla poszczególnych

obszarów. Wyróżnić możemy województwa o stosunkowej niedużej liczbie osób starszych, lecz jednocześnie wysokim tempie przyrostu tej grupy społecznej (lubuskie, zachodniopomorskie, opolskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie).

W celu określenia wpływu rosnącej liczby osób starszych na sytuację społeczną w poszczególnych województwach, dokonano analizy zmian w strukturze ludności badanych obszarów. Wyniki przedstawiono w postaci względnych zmian udziału poszczególnych grup wiekowych w liczbie ludności ogółem. Taka forma prezentacji pozwoliła wskazać zarówno intensywność, jak i kierunek, zmian w badanym procesie (por. wykres 2).

Wykres 2

Zmiana liczby ludności w poszczególnych grupach wiekowych (w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym) w okresie 1995-2012 według województw oraz średnio dla Polski

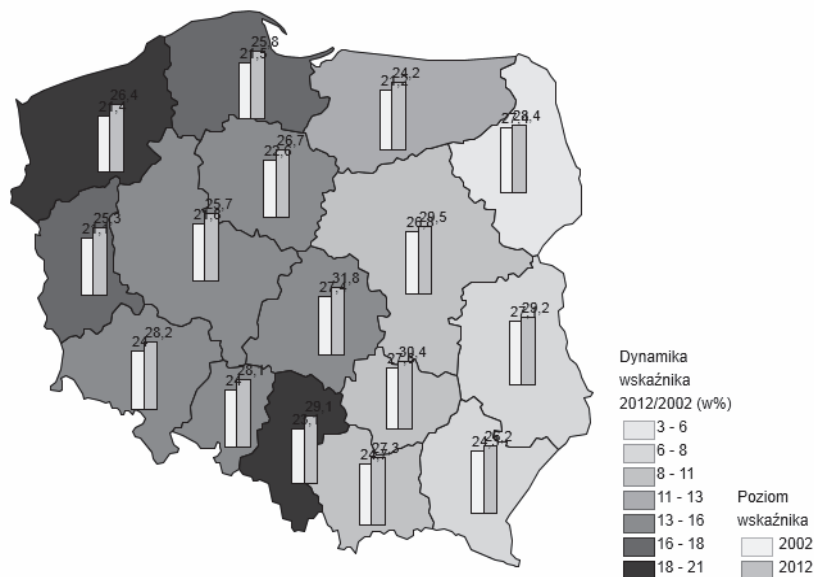

Źródło: jak w wykresie 1.

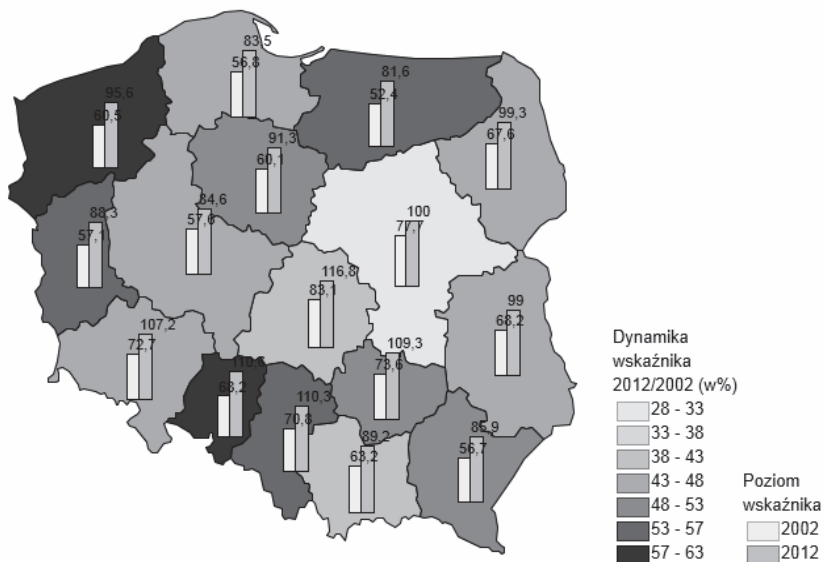
Rysunek 1

Poziom wybranych wskaźników obciążenia demograficznego oraz dynamika ich zmian w latach 2002-2012 w ujęciu poszczególnych województw

Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym

Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym

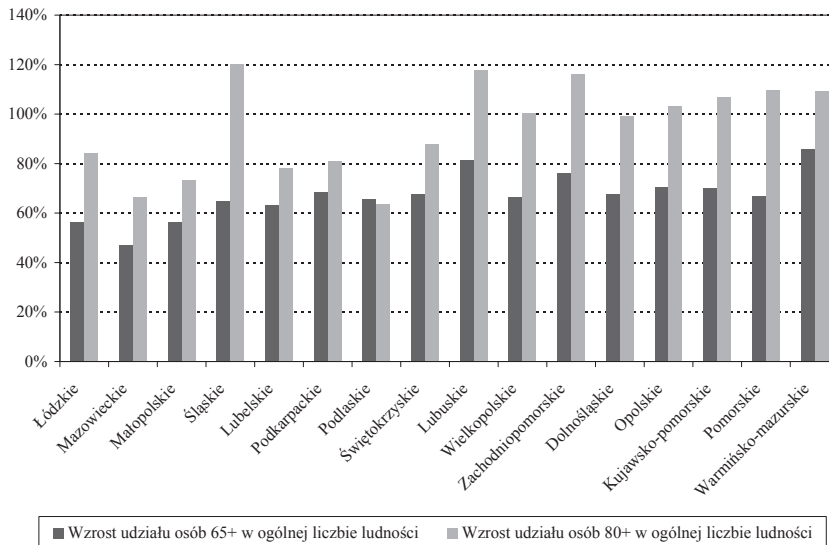
Źródło: Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bank Danych Lokalnych (2014), http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_nome=indeks [dostęp: lipiec 2014].

Konsekwencją występujących trendów jest zdecydowane pogorszenie struktury demograficznej we wszystkich badanych województwach. Wysokie tempo wzrostu liczby osób w wieku poprodukcyjnym, przyczynia się do wzrostu wskaźników obciążenia demograficznego. Uwzględniając przyjęty zakres opracowania, analizie poddano kształtowanie się relacji liczby osób w wieku poprodukcyjnym w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym oraz, aby rozszerzyć zakres analizy, dokonano podobnego przeliczenia w stosunku do liczby osób w wieku przedprodukcyjnym określając jednocześnie dynamikę zmiany wartości tych wskaźników w ciągu ostatnich dziesięciu lat (por. rysunek 1). Rozkład przestrzenny wyników analizy wskazuje, iż szczególne nasilenie procesów zwiększających udział osób starszych w strukturze społeczeństwa występuje na dotychczas uznawanych za stosunkowo młode demograficznie terenach Polski Zachodniej. Szczególną uwagę zwraca sytuacja województwa zachodniopomorskiego, gdzie w badanym okresie 2002-2012 wskaźnik określający liczbę ludności w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym wzrósł o prawie 19% (z 21,4% do 26,4%) przy średnim wzroście tego wskaźnika w kraju o 12,8%.

Analiza przeprowadzonej przez GUS, na podstawie obserwacji trendów demograficznych, ekstrapolacji oczekiwanej długości życia mieszkańców pokazała, iż w Polsce do roku 2035 liczba osób w wieku 65+ wzrośnie o prawie 3 mln, co stanowi grupę osób o ponad 50% większą niż w roku 2012. Uwzględniając dodatkowo zmiany w strukturze populacji osób starszych, prognozuje się, iż liczba osób w wieku 80+ w latach 2012-2035 wzrośnie

Wykres 3

Prognoza zmiany poziomu wskaźnika udziału liczby osób w wieku 65+ oraz 80+ w ogólnej liczbie ludności w latach 2012-2035 według województw

Źródło: jak w wykresie 1.

z niecałych 1,5 do ponad 2,5 mln osób, co daje wzrost o 78%. Uwzględniając dodatkowo niskie tempo przyrostu naturalnego okazuje się, iż szacowany udział grupy wiekowej 65+ w ogólnej strukturze ludności w Polsce wzrośnie z 14,2% w roku 2012 do 23,2% w prognozowanym roku 2035, w tym grupy 80+ z 3,7% do 7,2%. W tym też okresie wskaźnik określający liczbę osób w wieku poprodukcyjnym przypadającą na 100 osób w wieku produkcyjnym prognozowany jest na 48 osób, co stanowiłoby wartość o ponad 90% większą niż zanotowano w roku 2012.

Analiza skali zjawiska wzrostu liczby osób w wieku w wieku 65+ oraz 80+ w skali poszczególnych województw pokazała znaczne zróżnicowania w tym zakresie (por. wykres 3). Rozrzut obserwowanych wartości wzrostu wskaźnika udziału krytycznej, z punktu widzenia polityki społecznej, grupy ludności w wieku 80+ w ogólnej liczbie ludności wyniósł od 64% (podlaskie) do 120% (śląskie).

Podsumowanie

Analiza regionalnego zróżnicowania skali starzenia się społeczeństwa wykazała dość wysoką wrażliwość poszczególnych obszarów na zjawisko recesji demograficznej. Wrażliwość ta szczególnie widoczna jest w skali wzrostu obciążenia demograficznego grupą osób w wieku 80+ pokazującą zróżnicowany statystycznie proces powiększania się tej zbiorowości w zależności od położenia obszaru. Można przypuszczać, iż uwarunkowane jest to zarówno przeszłością historyczną danego terytorium, jak również zachodzącymi tam procesami społeczno-gospodarczymi, w tym lokalną polityką władz samorządowych. Otwarta pozostaje natomiast kwestia, na ile tworzący się w Polsce potencjał „srebrnej gospodarki” okaże się źródłem pobudzającym lokalne inicjatywy gospodarcze, a na ile jedynie balastem dla budżetów samorządowych.

Bibliografia

- Bank Danych Lokalnych (2014), GUS, Warszawa, http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_nome=indeks [dostęp: lipiec 2014].
- Bloom D.E., Canning D., Fink G. (2011), *Implications of Population Aging for Economic Growth*, NBER Working Papers 16705, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Bloom D.E., Canning D., Sevilla J. (2003), *The Demographic Dividend. A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change*, A RAHD Program of Policy-Relevant Research Communication,.
- Domański R. (2010), *Mechanizm ewolucji przestrzennego zagospodarowania*, (w:) Ciok S., Migoń P. (red.), *Przekształcenia struktur regionalnych. Aspekty społeczne, ekonomiczne i przyrodnicze*, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Dragan A. (2011), *Starzenie się społeczeństwa i jego skutki*, Opracowania tematyczne OT-601, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa.

- Golinowska S. (2012), *Srebrna gospodarka – ekonomiczny wymiar procesu starzenia się populacji*, (w:) *Strategie Działania w starzejącym się społeczeństwie. Tezy i rekomendacje*, Rzecznik Praw Obywatelskich, Warszawa.
- Jurek Ł. (2012), *Ekonomia starzejącego się społeczeństwa*, Difin, Warszawa.
- Korenik S. (2007), *Innowacja jako podstawa rozwoju lokalnego - próba syntezy doświadczeń z budowy strategii innowacji dla wybranych gmin i powiatów województwa dolnośląskiego*, (w:) *Miejsce innowacji we współczesnych koncepcjach rozwoju regionalnego – teoria i praktyka*, Dolnośląskie Centrum Studiów Regionalnych, „Prace Naukowe”, nr 7, Wrocław.
- Krugman P., Venables A. (1995), *Globalization and inequality of nations*, “Quarterly Journal of Economics”, Vol. 110.
- Mączyńska E. (2010), *Przełom cywilizacyjny a wzrost gospodarczy. Niedoceniane aspekty demograficzne*, „Biuletyn”, nr 55, Rządowa Rada Ludnościowa Warszawa.
- Muenz R. (2007), *Aging and Demographic Change in European Societies: Main Trends and Alternative Policy Options*, “Social Protection Discussion Paper” 0703, The World Bank, Washington.
- Nowakowska A. (2009), *Regionalny kontekst procesów innowacji*, (w:) Nowakowska A. (red.), *Budowanie zdolności innowacyjnych regionów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- ONZ (2012), *Probabilistic Population Projections, Departament of Economic and Social Affairs population Estimates and Projections Section*, http://esa.un.org/unpd/ppp/Figures-Output/Population/PPP_Total-Population.htm [dostęp: 02.04.2014].
- Östlund B. (2011), *Silver Age Innovators: A New Approach to Old Users*, (w:) Kohlbacher F. (ed.), *The Silver Market Phenomenon: Marketing and Innovation in the Aging Society*, Springer.
- Perroux F. (1978), *Uwagi o pojęciu „biegun wzrostu”*, (w:) Grzeszczak T. (red.), *Teoria biegunów wzrostu, Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa.
- Pool I. (2007), *Demographic Dividends: Determinants of Development or Merely Windows of Opportunity?*, “AGEING HORIZONS”, No. 7.
- Prskawetz, T. Lindh (2007), *The Relationship Between Demographic Change and Economic Growth in the EU*, “Research Report”, No. 32, Vienna Institute of Demography, Austrian Academy of Sciences.
- Rosset E. (1979), *Trwanie życia ludzkiego*, Ossolineum, Wrocław.
- Stöhr W. (1981), *Alternative Strategien Für Die Integrierte Entwicklung Peripherer Gebiete Bei Abgeschwächtem Wirtschaftswachstum*, DISP: The Planning Review.
- Strzelecki Z. (2011), *Strategiczne wyzwania Polski a polityka regionalna (wybrane problemy)*, (w:) Kolczyński M., Żuber P. (red.), *Nowy paradygmat rozwoju – najnowsze trendy i perspektywy polityki regionalnej*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2010-2011* (2011), Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa.
- Szukalski M. (2011), *Perspektywy rozwoju usług w Polsce w świetle regresu demograficznego i starzenia się społeczeństwa*, (w:) *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, „Zeszyt”, nr 18, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.
- Toffler A. i H. (1996), *Budowa nowej cywilizacji. Polityka trzeciej fali*, Zysk i S-ka, Poznań.

Demographic Regress and Society's Ageing as a Challenge for Regional Innovative Processes

Summary

An aim of considerations is to show the process of the demographic transformations occurring at the regional and local level as an important factor determining the possibility to achieve an economic growth of the region as well as creating its innovative ability. For the purpose of assessment of the degree of spatial differentiation of the demographic processes in Poland, the author analysed the changes occurring in the age structure of the population, with a particular consideration of the share of people of the post-production age, in formation of the level of demographic burdens. As the analytical ground there was adopted the investigation of differences in level of the measures describing the demographic tendencies at the level of particular provinces in Poland. In the assessment of the degree of differentiation of the demographic processes, there were additionally used CSO forecasts concerning both the life expectancy and the quantitative and structural changes occurring in the populations investigated.

Article category: research.

Key words: demographic regress, ageing society, regional economy, innovative potential of the region, silver economy.

JEL codes: J11, R11

Демографический регресс и старение населения – вызов для региональных инновационных процессов

Резюме

Цель рассуждений – указать процесс демографических преобразований, происходящих на региональном и местном уровнях в качестве существенного фактора, предопределяющего возможность достижения экономического роста региона, а также формирования его инновационной способности. Для оценки степени пространственной дифференциации демографических процессов в Польше анализу подвергли изменения, происходящие в возрастной структуре населения, с особым учетом доли лиц в постпроизводственном возрасте, в формировании уровня демографической нагрузки. В качестве аналитической основы приняли изучение отличий в уровнях измерителей, описывающих демографические тенденции на уровне отдельных воеводств в Польше. В оценке степени дифференциации демографических процессов дополнительно использовали прогнозы ЦСУ, касающиеся как ожидаемой продолжительности жизни, так и количественных и структурных изменений, происходящих в обследуемых популяциях.

Категория статьи: исследовательская.

Ключевые слова: демографический регресс, стареющее население, региональная экономика, инновационный потенциал региона, «серебряная экономика».

Коды JEL: J11, R11

Artykuł nadesłany do redakcji w lipcu 2014 r.

© All rights reserved

Afiliacja:

dr Agnieszka Jakubowska

Politechnika Koszalińska

Wydział Nauk Ekonomicznych

Katedra Ekonomii

ul. Kwiatkowskiego 6e

75-343 Koszalin

tel.: 600 374 142

e-mail: agnieszka.jakubowska@tu.koszalin.pl